

ادبیات معاصر

۵۰

عنوان این داستان به آلمانی

Der Grossinquisitor

مفتش اعظم

با نقد و تفسیر

فئودور داستایوسکی

Fyodor Dostoevsky

مترجم: کامل روزدار

نشر اشاره

ایوان: «می‌دانی آلیوشا، اما نخند، حدود یک سال است که یک پوئم Poem^۱ گفته‌ام. اگر بتوانی ده دقیقه دیگر به من وقت بدهی، بسیار مایلم آن را برایت بازگو کنم.»

آلیوشا: «تو یک پوئم، Poem یک اثر منظوم بلند نوشته‌ای؟»
ایوان خندید و گفت: «اوه، نه، آن را ننوشته‌ام. من هرگز در عزم حتی دو مصرع هم نتوانسته‌ام بنویسم. اما این پوئم Poem را خودم ابداع کرده و در ذهن به خاطر سپرده‌ام. من آن را با شیفتگی ابداع کرده‌ام. تو اولین خواننده و یا به عبارت دیگر شنونده من خواهی بود.» ایوان کمی

۱. پوئم Poem یک واژه یونانی است و به معنای یک «اثر منظوم»؛ داستان یا افسانه بلندی است که به نظم آورده باشند. پوئم Poem در ادبیات معمولاً به اشعاری اطلاق می‌گردد که ارزش چندانی ندارند. پوئم Poem را نباید با پوئزی Poesy (به معنای شعر، هنر شاعری) اشتباه گرفت. ایوان به همین جهت قطعه ادبی خود را به طرزی تحقیرآمیز پوئم Poem می‌نامد، که ظاهراً ارزشی برایش قائل نیست، ولی در طول داستان این موضوع روشن می‌شود که او در واقع ارزش بسیاری برای پوئم خود قائل است. ایوان خود می‌گوید که این پوئم را ننوشته است (و هرگز نتوانسته است دو مصرع شعر بنویسد)، بلکه فقط طرح آن را ریخته و به خاطر سپرده است و آن را برای برادرش به صورت یک داستان (یعنی به صورت یک نثر) بیان می‌کند. اما از سویی دیگر نیکولای گوگول، نویسنده معروف روسی، رمان خود «نفوس مرده» (۱۸۴۲م) را پوئم Poem می‌نامد، و از همان زمان این واژه به «نثری» نیز گفته می‌شود که یک اثر منظوم را الگوی خود قرار داده باشد. (مترجم)

لبخند زد و ادامه داد: «چرا باید نویسنده، یک شنونده را از دست بدهد، حتی اگر او تنها شنونده‌اش باشد؟ می‌توانم شروع کنم؟»
آلیوشا گفت: «سراپا گوشم.»

ایوان خنده‌کنان چنین شروع کرد: «پوئم Poem من «مفتش اعظم» نام دارد، مطلب بسیار مزخرفی است، اما من مایلم که تو با آن آشنا شوی. ولی حتی این هم بدون مقدمه امکان ندارد، یعنی بدون مقدمه‌ای ادبی. چه نفرت‌انگیز! من دیگر چه نویسنده‌ای هستم.

ببین، وقایع پوئم من در قرن شانزدهم جریان دارد، و در آن زمان - همان‌طور که باید این موضوع را از دوران مدرسه بدانی - این کار به ویژه رایج بود که در آثار ادبی قدرت‌های آسمانی به زمین می‌آمدند. در این رابطه مایل نیستم از دانتته چیزی بگویم. در فرانسه منشیان دادگاه و نیز راهبان در برخی از صومعه‌ها نمایش‌هایی به راه می‌انداختند، که در آن‌ها حضرت مریم، فرشتگان، مقدسین، عیسی مسیح و حتی خود خدا را به روی صحنه می‌آوردند. در آن زمان، تمام این کارها به سادگی تمام صورت می‌گرفت. مثلاً در رمان گوژپشت نوتردام (Notre Dame de Paris) اثر ویکتور هوگو، به افتخار تولد ولیعهد در زمان سلطنت لویی یازدهم در تالار شهرداری نمایشی رایگان و آموزنده و اخلاقی برای مردم پاریس به روی صحنه آوردند.

عنوان این تئاتر

(Le bon jugement de la très sainte et gracieuse Vierge Marie)

«قضاوت شفقت‌آمیز مریم باکره بسیار مقدس و بخشنده» بود. حضرت مریم شخصاً در صحنه نمایش حاضر می‌شود و «قضاوت شفقت‌آمیز» (bon jugement) خود را اعلام می‌کند.

در شهر ما مسکو نیز در دوران کهن و پیش از حکومت پتر اول^۱ هر از گاهی تئاترهای کاملاً مشابه‌ای به ویژه از انجیل عهد عتیق به اجرا درمی‌آمدند؛ اما در آن زمان در کنار چنین تئاترهایی همه جا در کشورمان داستان‌ها و سرودهای مذهبی فراوانی رایج بود که در آن‌ها و در صورت لزوم، قدیسان، فرشتگان و همه قدرت‌های آسمانی^۲ در وقایع شرکت داده می‌شدند. در صومعه‌های کشور ما حتی دست به ترجمه این آثار می‌زدند، آن‌ها را رونویسی می‌کردند و حتی چنین قطعات ادبی‌ای را به رشته تحریر درمی‌آوردند، آن هم فکر می‌کنی در چه زمانی: در زمان حکومت تاتارها.

مثلاً یک پوئم کوچک و خوبی وجود دارد که از اشعار صومعه‌ها است و البته ترجمه‌ای از زبان یونانی است. عنوان آن: «گذار مادر خدا^۳ از میان شکنجه‌گاه‌های جهنم» است. این پوئم دارای تصاویر و جسارتی هم‌تراز با اثر دانتته^۴ است. مادر عیسی مسیح، مریم مقدس، از جهنم دیدار می‌کند و فرشته مقرب میکائیل به او «شکنجه‌گاه‌ها» را نشان می‌دهد. مادر عیسی مسیح می‌بیند که چگونه گناهکاران شکنجه می‌شوند. ضمناً در آن جا یک بخش بسیار قابل توجهی وجود دارد که در آن گناهکاران در یک دریاچه سوزان قرار دارند: برخی از آن‌ها آن‌چنان در این

۱. منظور دوران ماقبل حکومت تزار روسیه پتر اول، یعنی سال‌های بین ۱۶۳۰ و ۱۶۸۹ میلادی می‌باشد. (مترجم)

۲. عبارت «قدرت‌های آسمانی» یا «لشکر آسمانی» «himmlische Heerscharen» در انجیل آمده است؛ این عبارت معنای کاملاً مشخصی ندارد، ولی اکثریت مفسران بر این عقیده‌اند که منظور از آن «شمار عظیمی از فرشتگان» می‌باشد. (مترجم)

۳. منظور مریم مقدس است. (مترجم)

۴. منظور اثر معروف دانتته به نام «کمدی الهی» است. (مترجم)

دریاچه فرو می‌روند که دیگر قادر به بیرون آمدن از آن نیستند. و این سخن که: «خدا آنان را از یاد برده است.» از هر حیث عمیق و تکان دهنده است. در آن هنگام مادر عیسی مسیح که به شدت منقلب و متأثر گشته بود، در برابر بارگاه الهی اشکریزان به سجده می‌افتد و برای همه گناهکارانی که در جهنم دیده است، بدون آن‌که تبعیضی بین آن‌ها قائل شود، تقاضای بخشش می‌کند. گفتگوی او با خدا فوق‌العاده جالب است. او التماس می‌کند و آن‌جا را ترک نمی‌کند. همین که خدا به دست‌ها و پاهای مصلوبِ پسرش، که با میخ سوراخ شده‌اند، اشاره کرده، می‌پرسد: «چگونه می‌توانم شکنجه‌گرانِ او را عفو کنم؟»، حضرت مریم تمامی قدیسان، تمامی شهیدان، تمامی فرشتگان و ملائک مقرب را به سجده فرامی‌خواند و همه آن‌ها به اتفاق او به سجده می‌افتند و برای همه گناهکاران، بدون استثناء طلب بخشش می‌کنند. و این پوئم Poem به این ترتیب به پایان می‌رسد که حضرت مریم با التماس‌هایش موفق می‌شود که گناهکاران را هر سال از روز «آدینه مقدس»^۱ تا روز یکشنبه «عید پنجاهه»^۲ شکنجه نکنند. و گناهکاران از جهنم بی‌درنگ به سپاس‌گذاری از خدا پرداخته و با شادی خطاب به خدا ندا در می‌دهند: «خدایا، تو عادل، و قضاوت تو منصفانه بوده است.» می‌بینی، اگر پوئم کوچک من

در آن زمان پدید می‌آمد، پوئمی از همین نوع می‌بود. در پوئم Poem من خودِ خداست که وارد صحنه می‌شود؛ اما او در این پوئم سخنی بر زبان نمی‌آورد و فقط ظاهر می‌شود و دوباره می‌رود. پانزده قرن از زمانی که وعده داده بود که بازگشته و فرمانروایی خود را آشکار خواهد کرد، سپری شده است^۱، پانزده قرن از آن زمانی می‌گذرد که رسولش^۲ این سخنانِ او را نگاشت: «شما خواهید دید، من به زودی خواهم آمد.»^۳ (ولی کسی نمی‌داند که او کدام روز و کدام ساعت بازخواهد گشت، فرشتگانِ آسمان هم نمی‌دانند، حتی «پسر»^۴ نیز نمی‌داند، بلکه فقط «پدر»^۵ می‌داند.)^۶ آری او خود این را، وقتی که بر

۱. مقایسه شود با یکی از انجیل‌های عهد جدید به نام «انجیل متی Matthäus فصل ۱۶، آیه ۲۸». (مترجم): [آیه ۲۸: «هر آینه به شما می‌گویم که بعضی در این‌جا حاضرند که، تا پسر انسان را نبینند که در ملکوت خود می‌آید، ذائقه موت را نخواهند چشید.» (نقل از «انجیل فارسی»)]. منظور از «پسر انسان»، عیسی مسیح می‌باشد. (مترجم)

[کتاب مقدس مسیحیان متشکل از عهد عتیق و عهد جدید می‌باشد. عهد عتیق به تورات و نامه یوشع و... اطلاق می‌شود. عهد جدید به انجیل‌های چهارگانه عهد جدید Evangelium که عبارتند از متی و مرقس و لوقا و یوحنا، که شامل تعالیم و آموزه‌های مسیح می‌باشند، و نیز کتاب اعمال رسولان و نامه‌هایی از پولس و پطرس و... اطلاق می‌گردد. هر یک از کتاب‌ها یا نامه‌های کتاب مقدس دارای چندین فصل می‌باشد و هر فصل مشتمل بر چند آیه. (مترجم)]

۲. منظور یوحنا Johannes می‌باشد. (مترجم)

۳. مراجعه شود به «مکاشفه یوحنا Offenbarung des Johannes فصل ۲۲، آیه ۱۲». (مترجم):

[آیه ۱۲: «و اینک، به زودی می‌آیم و اجرت من با من است تا هر کسی را بحسب اعمالش جزا دهم.» (نقل از «انجیل فارسی»)]

۴. منظور از «پسر»، عیسی مسیح می‌باشد. مسیحیان بر این باورند که خدا در جسم پسر خود، یعنی عیسی مسیح، در هیبت انسان ظاهر شده است. (مترجم)

۵. منظور از «پدر»، خدا می‌باشد. (مترجم)

۶. مقایسه شود با انجیل متی Matthäus فصل ۲۴، آیه ۳۶. (مترجم): [آیه ۳۶: «اما از آن روز و ساعت هیچ کس اطلاع ندارد، حتی ملائکه آسمان جز پدر من و بس.» (نقل از «انجیل فارسی»)]

۱. «آدینه مقدس» یا «آدینه نیک» به آلمانی «Karfreitag» به انگلیسی «Good Friday» روزی است که مسیحیان آن را به مناسبت مصلوب شدن و مرگ عیسی مسیح گرامی می‌دارند. (مترجم)

۲. «عید پنجاهه» یا «عید گل‌ریزان» به آلمانی «Pfingstsonntag» به انگلیسی «Whitsunday» یکی از عیدهای اصلی در مسیحیت است که در این روز مسیحیان «نزول روح‌القدس بر حواریون» را جشن می‌گیرند. به اعتقاد مسیحیان، پنجاه روز پس از «عید پاک» Easter، یعنی پس از رستاخیز عیسی مسیح، روح‌القدس بر حواریون نزول کرد. از همین رو این روز یکشنبه «عید پنجاهه» نامیده می‌شود. (مترجم)